4. วัฏจักรของกระบวนการวิจัยประเมินผล

ในการวิจัยประเมินผลที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรดำเนินตามขั้นตอนวัฏจักร ดังรายละเอียดในภาพประกอบ

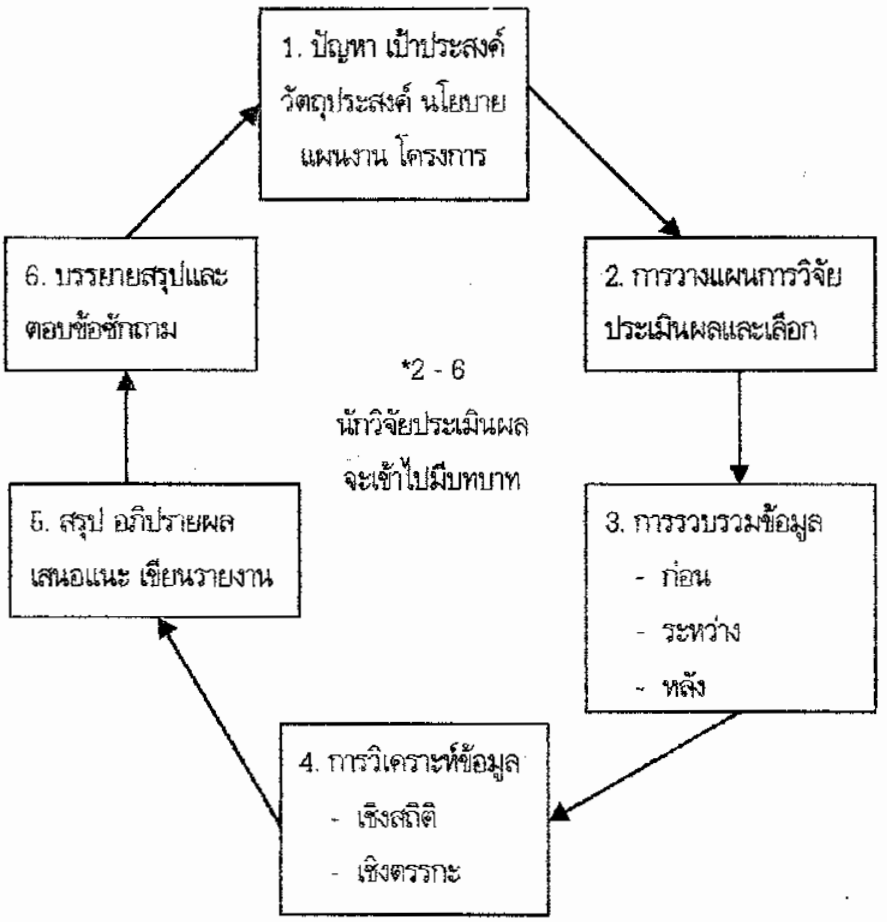

ภาพประกอบ 4 วัฏจักรของกระบวนการวิจัยประเมินผล

5. การประเมินกับการตัดสินใจ

การประเมินตามความคิดของโพรวัส (Provus) คือ กระบวนการของ

5.1 การตกลงใจเกี่ยวกับมาตรฐานของโครงการ

5.2 การพิจารณาความไม่สอดคล้องระหว่างลักษณะบางประการของโครงการกับมาตรฐานที่ลักษณะนั้นควรจะเป็นตามโครงการ

5.3 การใช้ข้อมูลเกี่ยวกับความไม่สอดคล้องเพื่อแก้ไขจุดอ่อนของโครงการ

สครีฟเวน (Scriven) บรรยายกิจกรรมการประเมินว่า เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติ และนำข้อมูลนั้นมาเปรียบเทียบหรือประมาณค่ากับการให้น้ำหนักตามมาตราส่วนวิกฤต (ตามเกณฑ์) แล้วจึงทำการตัดสินใจ โดยแบ่งการประเมินออกเป็น 2 ชนิด คือ การประเมินเพื่อแก้ไขปรับปรุงโครงการ (Formative Evaluation) และการประเมินเพื่อสรุปผลกระทบของโครงการที่มีต่อกลุ่มผู้เข้าร่วมในโครงการหรือชุมชน (Summative Evaluation)

สตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ให้ความหมายของการประเมินว่า เป็นกระบวนการของการวิเคราะห์ การรวบรวมและการอำนวยข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับทางเลือกต่างๆ

สมาคมภาคกลาง-เหนือของสหรัฐอเมริกา (The North Central Association) (1976 : 7) ให้คำจำกัดความว่า การประเมิน คือ กระบวนการพิจารณาคุณค่าหรือประสิทธิผลของคุณลักษณะบางอย่างที่นิยามไว้อย่างรอบคอบในโครงการ หรือการปฏิบัติงานขององค์การ ผลของการประเมิน คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความคาดหวังกับผลการปฏิบัติงาน และความมุ่งหมายหลักของการประเมิน คือ การอำนวยข้อมูลต่างๆ ให้กับผู้ทำการ ตัดสินใจเพื่อใช้ในการพิจารณาว่ามีกิจกรรมใดที่ควรทำต่อไป แก้ไขปรับปรุงหรือควรยกเลิก โดยได้สรุปเป็นสมการดังนี้

$$\text{การประเมิน} = (\text{การตัดสินใจ}) \quad \frac{\text{จุดมุ่งหมาย}}{\text{การปฏิบัติงาน}}$$

หรือ

$$\textbf{Evaluation} = (\textbf{Judgement}) \quad \frac{\textbf{Objective}}{\textbf{Performance}}$$

จากคำจำกัดความดังกล่าวจะเห็นว่าล้วนเกี่ยวข้องกับ "การตัดสินใจ" ทั้งหมด คือ อาจจะสรุปได้ว่า การประเมินจะไม่มีความหมายอะไรเลยถ้าไม่ได้นำข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจ

เวอร์เดลิน (Werdelin, 1977 : 28-77) ได้อธิบายว่า การประเมินจะช่วยให้เรา ตัดสินใจได้ว่าการปฏิบัติงานของเราบรรลุจุดมุ่งหมายตามขอบข่ายที่เรารับผิดชอบหรือไม่ ซึ่งเขาได้อธิบายด้วยรูปแบบกระบวนการตัดสินใจ ดังภาพประกอบ 5

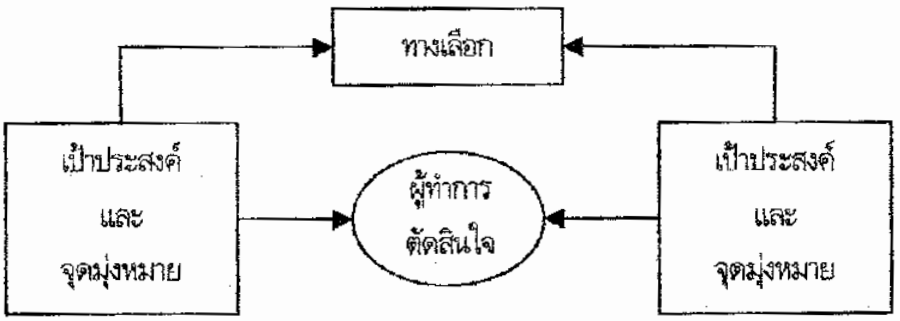

ภาพประกอบ 5 รูปแบบกระบวนการตัดสินใจของเวอร์เดสิน

นอกจากนั้นเทยังได้จำแนกให้เห็นว่า การตัดสินใจมี 4 ชนิด ตามความสัมพันธ์ของ วิธีการและจุดจบของกิจกรรม (Means-ends Relationship) คือ

1) การตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผน (ถือว่าเป็นจุดจบที่ตั้งใจไว้)
2) การตัดสินใจเกี่ยวกับโครสร้าง (ถือว่าเป็นวิธีการที่ตั้งใจไว้)
3) การตัดสินใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน (ถือว่าเป็นวิธีการที่เป็นจริง)
4) การตัดสินใจเกี่ยวกับการเริ่มวงจรใหม่ (ถือว่าเป็นจุดจบที่เป็นจริง)

โดยเขียนเป็นกระบวนการต่อเนื่องได้ ดังภาพประกอบ 6

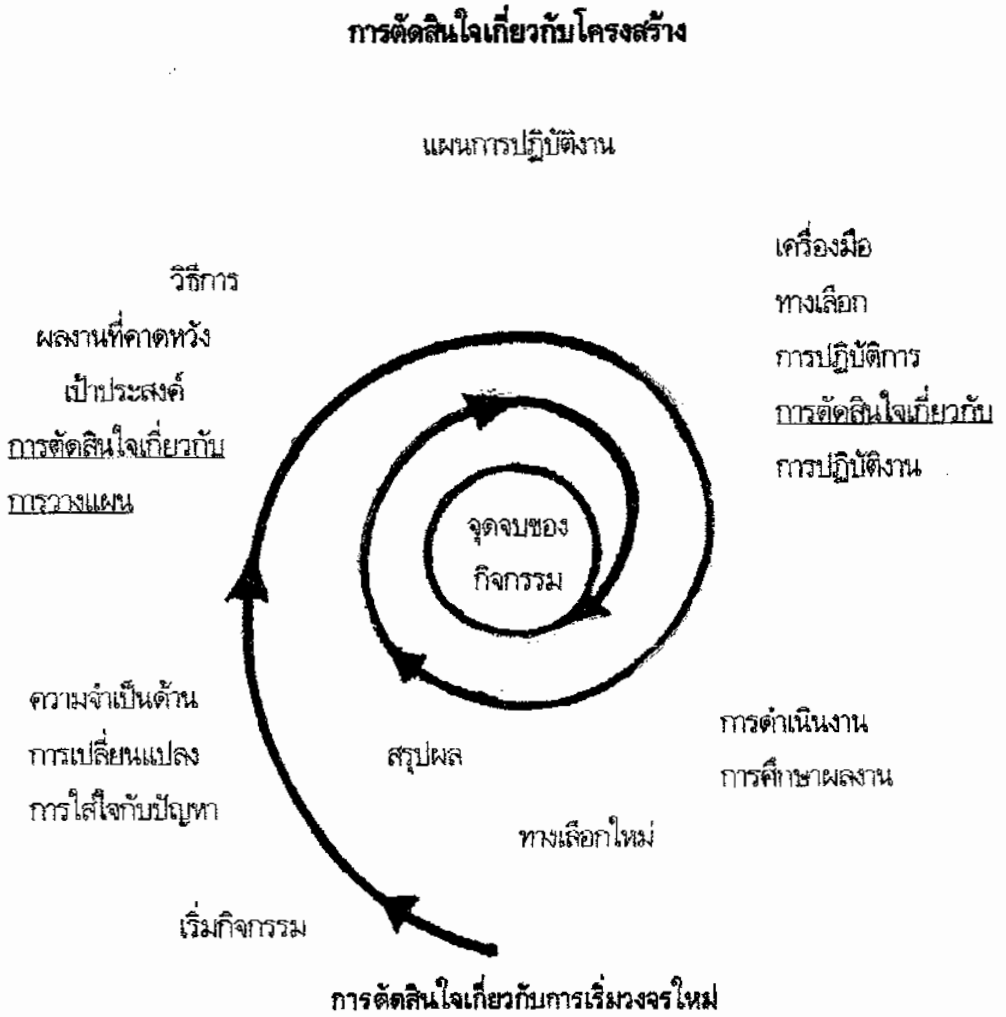

ภาพประกอบ 6 ชนิดของการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมของโครงการ

เวอร์เดลินได้สรุปว่า การประเมินมีผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะใหญ่หรือเล็ก สำคัญหรือไม่สำคัญ มีการเปลี่ยนแปลงมากหรือ มีการเปลี่ยนแปลงน้อย (Werdelin, 1977 : 84)

สตัฟเฟิลบีม และคณะ (Stufflebeam and Others) ได้เน้นว่า จุดหมายปลายทางของการตัดสินใจก็คือ การปรับปรุงเกี่ยวกับโครงการ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การตัดสินใจกับองค์ประกอบต่างๆ ได้ดังภาพประกอบ (Phi Delta Kappa National Study Committee on Evaluation, 1971 : 38-39)

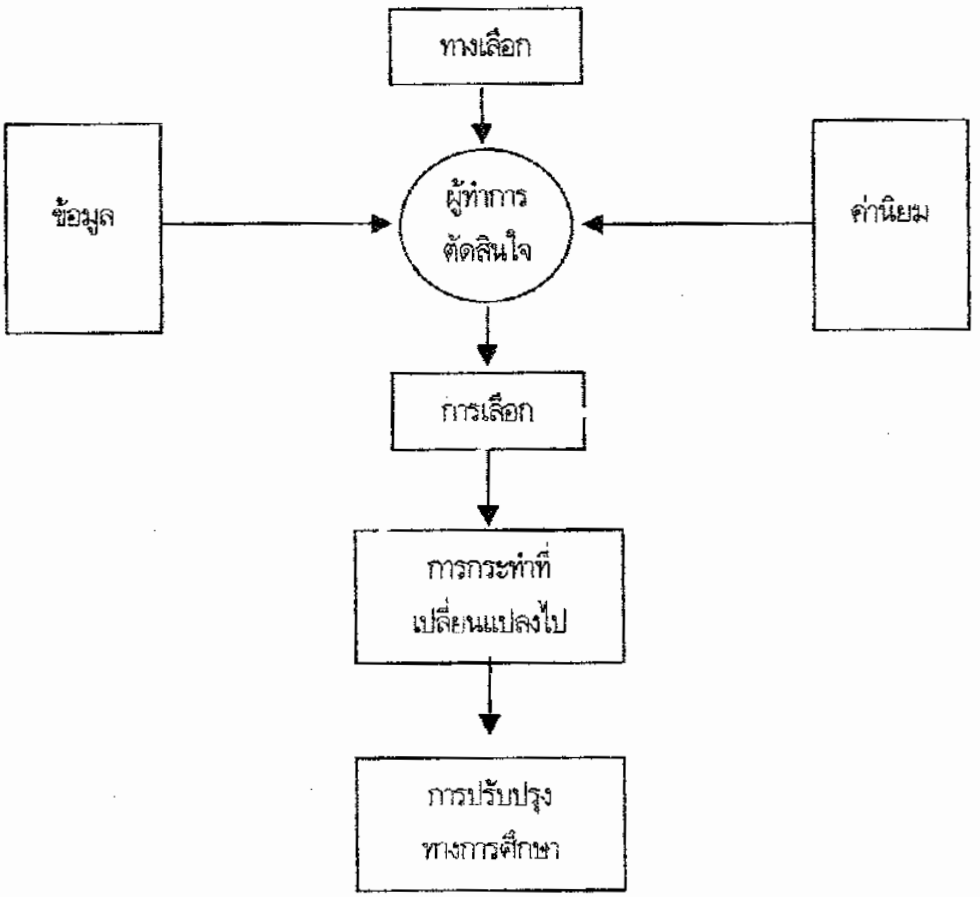

ภาพประกอบ 7 รูปแบบกระบวนการตัดสินใจของสตัฟเฟิลบีมและคณะ

6. ประเภทของการประเมิน

สตัฟเฟิลบีมและเวบสเตอร์ (Stufflebeam and Webster, 1980 : 5-20 อ้างใน อุทุมพร ทองอุไทย, 2524 : 27-32) ได้จำแนกการะประเมินออกเป็น 3 ประเภท คือ

6.1 **การประเมินเทียม (Pseudo Evaluation)** ได้แก่ การประเมินที่ผลประเมินให้คุณค่าบวกหรือลบต่อวัตถุหรือเรื่องที่ศึกษาโดยไม่สอดคล้องกับคุณค่าที่แท้จริงของเรื่องนั้น แบ่งเป็น 2 ประเภทย่อยๆ คือ แบบที่ถูกการเมืองควบคุม (ประเมินเพื่อรับเพิ่มหรือรักษาอิทธิพลอำนาจหรือเงินตรา) และแบบที่เกี่ยวข้องกับการเมือง (ประเมินเพื่อให้เกิดภาพพจน์ที่ดีต่อเรื่องนั้น)

6.2 **การประเมินกึ่งจริง (Quasi Evaluation)** เป็นการประเมินที่อาศัยคำถาม ที่จำเพาะเจาะจง วิธีการที่มีระบบเพอควร แต่อาจจะไม่ได้วัดคุณค่าของเรื่องนั้นก็ได้ แบ่งเป็น 5 ประเภทย่อยๆ คือ แบบที่เป็นปรนัย แบบที่อิงหลักการคุ้มค่า (การลงทุนกับผลที่ได้รับ) แบบวิจัยเชิงทดลอง แบบที่มีโปรแกรมการตรวจสอบ และแบบที่มีระบบข้อมูลการจัดการ

6.3 **การประเมินที่แท้จริง (True Evaluation) เป็นการประเมินที่**มุ่งศึกษา คุณค่าของเรื่องนั้นๆ หรือสิ่งนั้นๆ แบ่งออกเป็น 6 ประเภทย่อยๆ คือ การได้เครดิตหรือประกาศนียบัตร การศึกษาเพื่อนโยบาย การศึกษาเพื่อการตัดสินใจ การศึกษาในด้านผู้บริโภค (เพื่อบริการ) การศึกษาโดยใช้ลูกค้าเป็นศูนย์กลาง (คุณค่าของกิจกรรม) และการศึกษาโดยมี ผู้ทรงคุณวุฒิ

จากการแบ่งประเภทของการประเมินเช่นนี้ เป็นการชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า นอกจากจะมีบทบาทในการตัดสินใจแล้ว การประเมินยังมีบทบาทอื่นๆ ในการดำเนินงานโครงการอีกด้วย

7. รูปแบบของการประเมินโครงการ

รูปแบบการประเมินโครงการที่อาจนำมาใช้ได้กับโครงการทักษิณพัฒนา มีดังต่อไปนี้

7.1 **แนวคิดการประเมินของสคริฟเวน (Scriven's Goal-free Evaluation)**

ถึงแม้ว่าในตอนแรก สคริฟเวน (Scriven) ได้ให้คำจำกัดความของการประเมินว่าเป็นกิจกรรมที่มีวิธีการพื้นฐานเกี่ยวกับการเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับเป้าประสงค์ (Goals) แต่งานของสคริฟเวนในระยะหลังๆ เป็นการเสนอรูปแบบการประเมินที่ไม่เกี่ยวกับเป้าประสงค์ (Goal-free Evaluation) คือ แทนที่จะศึกษาผลงานตามความตั้งใจ (Intended Effects) สคริฟเวนกลับไปศึกษาผลงานที่เกิดขึ้นจริง (Actual Effects) ของโครงการ โดยอธิบายว่า การยึดเป้าประสงค์เกินไปทำให้ทัศนะของผู้ประเมินอยู่ในขอบเขตจำกัด และอาจจะมองข้ามผลลัพธ์ข้างเคียง (Side Effects) ของโครงการไปได้ง่ายๆ ด้วยเหตุนี้ สคริฟเวนเขาจึงเสนอวิธีการที่เรียกว่า The "Modus Operandi" Method หรือวิธีการปฏิบัติงานแบบศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล เหมือนดังที่นักประวัติศาสตร์ นักสืบ นักมานุษยวิทยา และวิศวกรใช้ในการตรวจสอบหรือวินิจฉัยปัญหา สคริฟเวนอธิบายว่า ในบางกรณี วิธีการใหม่นี้สามารถนำไปใช้แทนวิธีการทดลอง หรือวิธีการกึ่งทดลองได้ ถึงแม้เป็นการศึกษาที่ใช้ สถานการณ์ในภาคสนาม เพื่อเปรียบเทียบผลงานหรือพิจารณาผลกระทบ (Impact) เช่น ในการประเมินเพื่อตัดสินใจของโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ (Summative Evaluations) เป็นตัวอย่าง ในกรณีนี้ สคริฟเวนอธิบายว่า โครงการการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจส่งผลให้เกิดสิ่งที่มองไม่เห็นหรือไม่พึงประสงค์ก็ได้ ซึ่งถ้าเป็นการประเมินที่ยึดจุดมุ่งหมายเป็นเกณฑ์อาจจะพิจารณาเพียงว่าได้ผลถึงเกณฑ์ ที่ตั้งเอาไว้หรือไม่เท่านั้น แต่ไม่มีการพิจารณาว่ามีผลกระทบใดๆ เกิดขึ้นพร้อมๆ กันบ้าง (Bhola, 1979 : 17-18)

7.2 รูปแบบการประเมินของสเตค (Stake's Countenance Model)

สเตค (Stake, 1967 : 523-540) อธิบายว่า ในการประเมินโครงการ ผู้ประเมินจะต้องเก็บข้อมูลที่แท้จริงให้ได้ เนื่องจากแหล่งข้อมูลมีอยู่มากมาย และวิธีการเก็บ ข้อมูลก็มีอยู่หลายวิธี ดังนั้น ในการประเมินจึงต้องมีความมุ่งหมายว่านำข้อมูลมาเพื่ออะไร สเตคได้พิจารณาเห็นว่าข้อมูลที่ต้องการก็คือข้อมูลที่นำมาใช้เพื่อ "การอธิบาย" (Description) และ "การตัดสินใจ" (Judgment) ซึ่งได้แก่ข้อมูล 3 ชนิดนี้ แยกออกเป็น 4 ประเภท ซึ่งได้แก่ผลที่คาดหวัง (Intents) ผลที่เกิดขึ้นจริง (Observations) มาตรฐานที่ใช้ (Standards) และที่มาของการตัดสินใจ (Judgments) ในการประเมิน ผู้ประเมินจะต้องพิจารณาข้อมูลเพื่อการอธิบายก่อน คือ ต้องมีการศึกษาความสอดคล้องระหว่างผลที่คาดหวัง กับผลที่เกิดขึ้นจริง และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการและผลผลิตเมื่อได้ผลอย่างไรแล้วจึงเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่กำหนดไว้และมาตรฐานที่คาดว่าจะให้เกิดขึ้นแล้วจึงตัดสินใจ ซึ่งแนวคิดของสเตคที่เสนอไว้นี้มีรายละเอียดดังภาพประกอบ 8

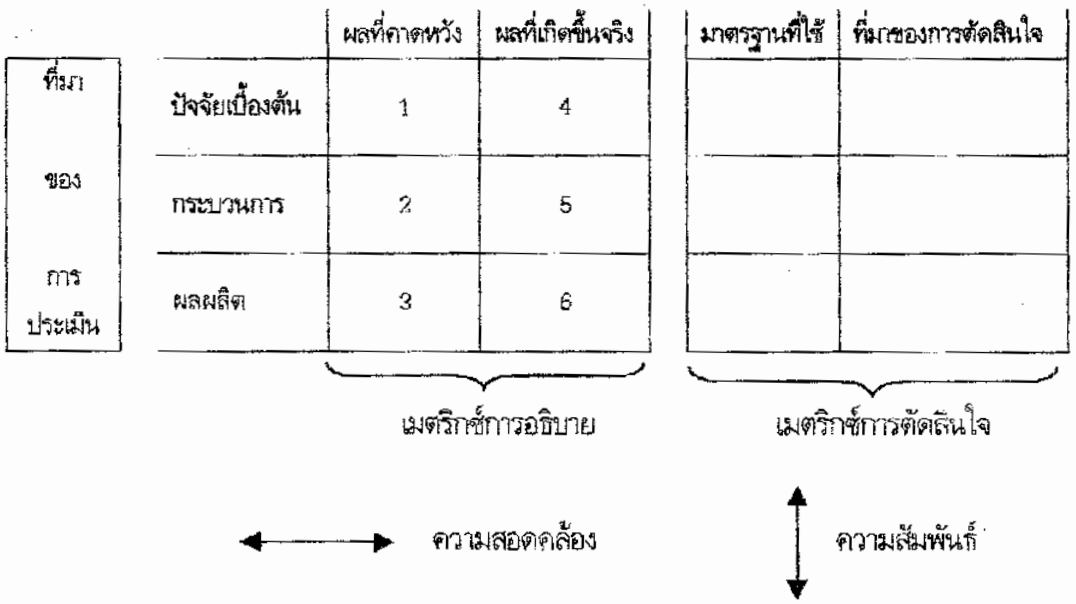

ภาพประกอบ 8 รูปแบบการประเมินของสเตค

สเตคเสนอวิธีการประเมินในรูปของเมตริกซ์ (Matrix) 2 ประเภท คือ เมตริกซ์การอธิบาย และเมตริกซ์การตัดสินใจ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

7.2.1 ในเมตริกซ์การอธิบาย แบ่งออกเป็น 6 ช่อง คือ

ช่องที่ 1 หมายถึง ภาวการณ์ที่คาดหวังว่าจะต้องมีอยู่ก่อนจะมีกิจกรรมเกิดขึ้น โดยถือว่าเป็นภาวการณ์ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดผลดังที่คาดหวังไว้

ช่องที่ 2 หมายถึง กระบวนการที่จะเกิดขึ้นในการดำเนินงานตามความคาดหวังว่าจะเป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ คือ ก่อให้เกิดผลตามที่มุ่งหมายไว้

ช่องที่ 3 หมายถึง ผลผลิตที่คาดหวังว่าจะได้รับหลังจากการดำเนินงาน

ช่องที่ 4 หมายถึง ปัจจัยที่มีอยู่จริงก่อนที่จะเริ่มโครงการ

ช่องที่ 5 หมายถึง กระบวนการดำเนินงานตามที่สังเกตได้จริงจากโครงการ

ช่องที่ 6 หมายถึง ผลผลิตที่ได้จริงๆ หลังจากโครงการจบลงแล้ว

ตั้งแต่ช่องที่ 1 ถึง 6 ผู้ประเมินจะต้องพิจารณาข้อมูลใน 2 แนว คือ ในแนวตั้ง ได้แก่ ช่องที่ 1-2-3 และ 4-5-6 ควรจะมีความสัมพันธ์กัน ทั้งนี้เพื่อจะดูว่าปัจจัย เบื้องต้นเอื้ออำนวยต่อกระบวนการหรือไม่ และทำให้เกิดผลผลิตอย่างสัมพันธ์กันหรือไม่ และในแนวนอน ได้แก่ ช่องที่ 1-4, 2-5 และ 3-6 จะต้องมีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้เพื่อต้องการ ตรวจสอบว่าข้อมูล ที่ได้จากการปฏิบัติจริงๆ ในแต่ละส่วนตามแนวตั้งนั้นมีความสอดคล้องกับ สิ่งที่คาดหวังไว้หรือไม่ ประการใด จะต้องมีการปรับปรุงในส่วนใดบ้าง

เมื่อพิจารณาทั้งในแนวตั้งและในแนวนอนแล้วพบว่า มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกัน แสดงว่าโครงการนั้นเป็นโครงการที่บรรลุผลตามที่คาดหวังเอาไว้

7.2.2 ในเมตริกซ์การตัดสินใจ จำเป็นจะต้องใช้เกณฑ์มาตรฐานเพื่อพิจารณาข้อมูลที่ได้จากเมตริกซ์การอธิบาย เกณฑ์มาตรฐานนี้อาจจะมีอยู่ก่อนแล้ว หรือตั้งขึ้นใหม่โดยคณะกรรมการหรือผู้รับผิดชอบโครงการก็ได้ สำหรับที่มาของการตัดสินใจควรจะให้ผู้ประเมินมีบทบาทด้วย คือ จะต้องสรุปออกมาให้ได้ว่าโครงการมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด หรือจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่จุดใด หรือมีปัจจัยอะไรเป็นตัวเกื้อหนุน หรือเป็นอุปสรรคต่อโครงการ

แนวคิดของสเตคแตกต่างไปจากแนวคิดของคนอื่นๆ ตรงที่ถ้าพบว่า ผลผลิตยังไม่ดี ไม่ได้หมายความว่า การวางแผนไม่ดี หรือหลักสูตรไม่ดี แต่อาจจะบกพร่องที่ องค์ประกอบอื่นๆ เช่น การจัดเวลา สภาพแวดล้อม ผู้ปฏิบัติงาน ผู้บริหาร ผู้รับบริหาร หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็เป็นได้

7.3 **รูปแบบการประเมินซิปป์**

เนื่องจากสตัฟเฟิลบีมและคณะพิจารณาเห็นว่า ความมุ่งหมายของการประเมินโครงการ ก็คือ การอำนวยข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการตัดสินใจ จึงได้เสนอรูปแบบการประเมินซิปป์ (CIPP) ซึ่งประกอบด้วยการประเมิน 4 ชนิด คือ

7.3.1 การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation) ได้แก่ การศึกษาสภาพปัญหาและสิ่งต่างๆ เพื่อใช้ในการกำหนดวางแผนเกี่ยวกับโครงการการเปลี่ยนแปลง เช่น ในการกำหนดจุดมุ่งหมาย

7.3.2 การประเมินปัจจัยเบื้องต้นหรือตัวป้อน (Input Evaluation) คือ การศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรต่างๆ ที่นำมาใช้ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

7.3.3 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินเรื่องราวหรือกิจกรรมต่างๆ ในขั้นการปฏิบัติงาน

7.3.4 การประเมินผลผลิตหรือผลงาน (Product Evaluation) คือ การประเมินผลกระทบของโครงการว่าได้ผลตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ เป็นการกระทำเพื่อที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับการเริ่มวงจรใหม่

ในรูปแบบนี้ผู้ประเมินจะต้องคำนึงถึงเกณฑ์ต่างๆ หลายอย่าง คือ ความ เที่ยงตรงภายใน ความเที่ยงตรงภายนอก ความเชื่อมั่น ความเป็นปรนัย ความสอดคล้องกัน ความสำคัญ ขอบข่าย ความเป็นที่ยอมรับ (มีเครดิต) ความถูกต้องตามเวลา ความแพร่หลาย และประสิทธิภาพของการประเมิน นอกจากนั้นยังต้องทำการประเมินอย่างต่อเนื่อง และเสนอ ทางเลือกหลายๆ ทางเพื่อความสะดวกสำหรับผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจ (Phi Delta Kappa National Study Committee on Evaluation, 1971 : 1-369; Popham, 1975 : 33-37 และ Bholo, 1979 : 15-16)

7.4 **รูปแบบการประเมินความไม่สอดคล้อง (The Discrepency Evaluation Model)**

ผู้ที่คิดรูปแบบนี้ขึ้น คือ แมลคอล์ม โพรวัส (Malcolm Provus) ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ให้คำจำกัดความของการประเมินว่า เป็นศิลปะของการค้นหาความไม่สอดคล้องระหว่างความคาดหวังกับผลการปฏิบัติของโครงการนั่นเอง โพรวัสอธิบายว่ามีความไม่สอดคล้อง 5 ชนิด ที่สามารถศึกษาได้จากการใช้โครงการ คือ ความไม่สอดคล้องที่สัมพันธ์กับขั้นต่างๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การออกแบบโครงการ คือ การกำหนดปัจจัยที่จะทำให้เกิดการดำเนินงาน กำหนดการดำเนินงาน และกำหนดผลที่หวังจะได้รับจากการดำเนินงาน

ขั้นที่ 2 การเตรียมพร้อม เป็นการนำปัจจัยที่ทำให้เกิดการดำเนินงานเข้าสู่กระบวนการ

ขั้นที่ 3 กระบวนการที่ใช้เพื่อการดำเนินงาน

ขั้นที่ 4 ผลผลิต

ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์เกี่ยวกับการลงทุน

ตามรูปแบบนี้การประเมินจะต้องทำโดยผู้ประเมินคณะหนึ่งที่ได้วางมาตรฐานตามความคาดหวังของโครงการเอาไว้ ต่อจากนั้นการประเมินทุกอย่างจะต้องดำเนินไปโดยการหาข้อมูลใหม่และทำการตัดสินใจโดยใช้มาตรฐานที่วางเอาไว้เป็นเกณฑ์ นับเป็นรูปแบบที่ช่วยให้ข้อมูลย้อนกลับในทุกขั้นตอนของการประเมินดังข้างบน และตลอดโครงการอย่างต่อเนื่อง ดูภาพประกอบ 9

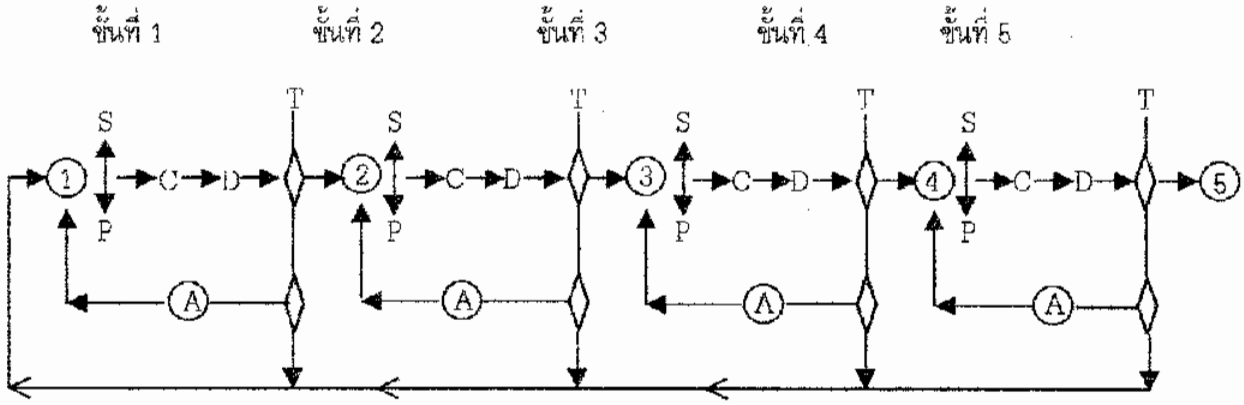

ภาพประกอบ 9 รูปแบบการประเมินความไม่สอดคล้องของโพรวัส

S หมายถึง มาตรฐาน (Standard)

P หมายถึง การดำเนินงาน (Program Performance)

C หมายถึง เปรียบเทียบ (compare)

D หมายถึง ความไม่สอดคล้อง (Discrepancy Information)

T หมายถึง ยกเลิก (Terminate)

A หมายถึง การเปลี่ยนแปลง (Alteration) เกี่ยวกับ P หรือ S

การประเมินในแต่ละขั้นตอน ถ้าหากพบข้อบกพร่องก็จะแก้ไขปรับปรุงในขั้นตอนนั้นๆ ด้วยวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving) ซึ่งประกอบด้วยการถามตนเอง เพื่อให้ได้คำตอบว่า ทำไมจึงเกิดข้อบกพร่องนั้นๆ มีอะไรเป็นสาเหตุ และมีวิธีการใดที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง ที่มาจากสาเหตุนั้น สำหรับขั้นตอนในการแก้ปัญหามีดังนี้

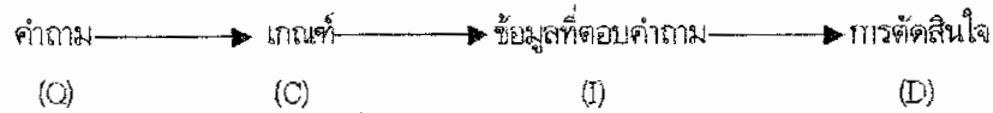

เมื่อผู้ประเมินทำการประเมินถึงขั้นที่ 5 แล้ว ถ้าจะดำเนินงานต่อไปหรือเริ่มวงจรใหม่ก็จะต้องออกแบบใหม่โดยปรับปรุงให้สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์การลงทุน ซึ่งตั้งอยู่บน รากฐานของปัจจัยเบื้องต้นใหม่ (Provus, 1979 : 242-283, Popham, 1975 : 39-41 และ Bhola, 1979 : 16-18)

7.5 **แนวคิดการประเมินเชิงการค้า (The Transaction Evaluation Approach)**

ผู้เสนอแนวคิดนี้คือ โรเบอร์ต เอ็ม ริพพีย์ (Robert M. Rippey) ซึ่งอธิบายว่า การประเมินเชิงการค้าเป็นระบบการคิดบัญชีเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการประเภทหนึ่ง ซึ่ง นักการศึกษาจะถูกขอร้องให้แสดงว่า ได้ทำอะไรไปแล้วบ้าง มากกว่าให้แสดงว่ามีผลสัมฤทธิ์เพียงไร การประเมินประเภทนี้จะศึกษาเกี่ยวกับตัวผู้ทำการเปลี่ยนแปลง บทบาทของผู้ทำการ เปลี่ยนแปลง ระบบเกี่ยวกับการทำงานของผู้ทำการเปลี่ยนแปลง และระบบแวดล้อมของระบบการเปลี่ยนแปลง

เมื่อเปรียบเทียบกับการประเมินแบบดั้งเดิม การประเมินเชิงการค้าจะมีเป้าหมายแตกต่างออกไปคือ การประเมินแบบนี้มุ่งประเมินระบบ ไม่ใช่ประเมินลูกค้าหรือบริการที่อยู่ภายใต้ระบบตัวแปรที่ประเมินจะมีส่วนสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย ข้อมูลต่างๆ จะถูกป้อนย้อนกลับเข้าไปในระบบอย่างต่อเนื่อง ตัวผู้ประเมินตามแนวคิดนี้มีความสำคัญมากกว่าการมีฐานะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบการปฏิบัติการ เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อมั่น ความเที่ยงตรง และความเป็นปรนัยของการประเมินแบบนี้ถือว่ามีส่วนสำคัญน้อยกว่าความถูกต้องตามเวลา ความสอดคล้องกันและผลที่สังเกตได้จากการประเมิน ความคาดหวังเบื้องต้นของการประเมิน คือ การเปลี่ยนพลังงานความขัดแย้งไปเป็นกิจกรรมที่เอื้อต่อการผลิต นั่นคือ การช่วยให้บุคคลทราบบทบาทของตนอย่างแจ่มแจ้ง ไม่ใช่การคิดค้นความรู้ใหม่ๆ หรือการค้นหาสาเหตุ (Bhola, 1979 : 18-19)

7.6 รูปแบบการประเมิน ซี เอส อี (The CSE Model)

มาร์วิน ซี. แอลคิน (Marvin C. Alkin) ผู้อำนวยการของศูนย์การศึกษา ค้นคว้าเรื่องการประเมินของมหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ณ ลอสแองเจลิส (The UCLA Center for the Study of Evaluation) เป็นผู้เสนอรูปแบบการประเมินซึ่งโดยทั่วไปจะรู้จักกันในนามรูปแบบ ซีเอสอี ความคิดของแอลคินคล้ายกับสติฟเฟิลบีม และโพรวัส คือ ทำการประเมินเพื่อรวบรวมข้อมูลป้อนให้กับผู้ที่ทำการตัดสินใจ แอลคินอธิบายการประเมินของเขาว่า ประกอบด้วยกระบวนการ 5 ขั้น คือ

ขั้นที่ 1 การสำรวจความจำเป็น ได้แก่ ความพยายามที่จะศึกษาปัญหาของโครงการ คือ การพิจารณาความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ควรจะเป็นกับสิ่งที่เป็นอยู่จริง ถ้าความแตกต่างมาก แสดงว่าความจำเป็นมีมาก ในทางตรงกันข้ามความจำเป็นจะมีน้อย ถ้าหากสิ่งที่เป็นอยู่หรือการปฏิบัติ ใกล้เคียงกับจุดมุ่งหมายของโครงการ (สิ่งที่ควรจะเป็น) การตัดสินใจขั้นนี้ คือ การเลือกปัญหา (Problem Selection)

ขั้นที่ 2 การประเมินเพื่อการวางแผน คือ การรวบรวมข้อมูลเพื่อเตรียมการที่จะแก้ปัญหาที่พบในขั้นที่ 1 การตัดสินใจของขั้นนี้จะเน้นเพื่อการวางแผนโครงการ (Program Selection)

ขั้นที่ 3 การประเมินการใช้แผน เป็นการประเมินที่มุ่งพิจารณาว่า นำแผนที่วางไว้ในขั้นที่ 2 ไปใช้ได้ผลเพียงไร เป็นขั้นที่เหมือนกับการประเมินกระบวนการในรูปแบบซิปป์มากที่สุด การตัดสินใจของขั้นนี้เป็นการทำเพื่อการปรับแต่งโครงการ (Program Modification)

ขั้นที่ 4 การประเมินความก้าวหน้า เป็นขั้นที่มุ่งศึกษาความสำเร็จในส่วนต่างๆ ของโครงการว่าไปสู่ทิศทางของการแก้ปัญหาหรือไม่ โดยใช้จุดมุ่งหมายของแผนต่างๆ เป็นเกณฑ์ในการประเมิน การตัดสินใจในขั้นนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับขั้นที่ 3 คือ ทำเพื่อการปรับแต่งโครงการ (Program Modification)

ขั้นที่ 5 การประเมินผลผลิต ลักษณะของขั้นนี้เหมือนกับการประเมินผลผลิตในรูปแบบอื่นๆ คือ เป็นการพิจารณาว่า โครงการสามารถที่จะแก้ปัญหาของขั้นที่ 1 ได้มากน้อยเพียงไร ผู้ประเมินผลผลิตมีความประสงค์ที่จะเสนอข้อมูลต่อผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจ เพื่อพิจารณาว่าควรจะเลือก ปรับปรุง คงไว้ เผยแพร่ หรือทำอย่างไรต่อไปกับโครงการ การตัดสินใจในขั้นนี้ จึงเป็นแบบการใช้ประกาศนียบัตรหรือการยอมรับ (Program Certification Adoption)

ในปัจจุบันนี้ รูปแบบการประเมิน ซีเอสอี เป็นรูปแบบหนึ่งที่ได้รับการยอมรับกันมาก โดยเฉพาะในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการประเมินทางการศึกษา นอกจากนั้นยังมีบริษัทและสถาบันต่างๆ ใช้รูปแบบนี้เป็นหลักในการผลิตวัสดุการศึกษา วัสดุการวิจัย วัสดุการติดตามผล และวัสดุที่ใช้ในการประเมินและการวิจัยออกจำหน่าย

7.7 **แนวคิดการประเมินแบบมีส่วนร่วม (The Participative Evaluation Model)**

เปาโล แฟร์เร (Paulo Freire) ได้เสนอแนวคิดการประเมินแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นการประเมินที่ทำโดยผู้ประเมินเป็นทีม ซึ่งไม่ใช่ทำการศึกษาเพื่อดูผลงานหรือความจริงต่างๆ เกี่ยวกับวัตถุ แต่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นปรนัยกับอัตนัย นั่นคือ ใช้วิธีการสนทนาและการสังเกตความเป็นไปต่างๆ ในกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งผู้ประเมินจะต้องเป็นทั้งผู้ถูกศึกษา และเป็นผู้ที่ศึกษาไปพร้อมๆ กัน กระบวนการของการประเมินตามแนวคิดนี้มีหลายขั้นตอน โดยเริ่มจากการศึกษาผลงานวิจัยและการประเมินที่เกี่ยวข้อง กำหนดขอบเขตของการประเมิน การเลือกสถานหรือหน่วยงานที่จะศึกษา ทำการติดต่อกับหัวหน้าหน่วยงาน สร้างความเป็นกันเอง ประชุมร่วมกับสมาชิกของหน่วยงาน กำหนดตารางการทำงานของทีม ร่วมงานอยู่ในหน่วยงานไปพร้อมๆ กับการศึกษาหาข้อมูลต่างๆ ไปจนถึงการสรุปผลของการปฏิบัติงานของหน่วยงานนั้น

7.8 **รูปแบบการประเมินตามแรงขับของทฤษฎี (Theory – Driven Evalua-tion Model)**

เช็น (H.T.Chen) อธิบายว่า การประเมินตามแรงขับของทฤษฎีมีแบบพื้นฐานอยู่ 6 แบบ ภายใต้ของ 2 ทฤษฎีใหญ่ๆ โครงการหรือโปรแกรมใดๆ ย่อมเป็นไปตามทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งหรือหลายทฤษฎี ประกอบกันก็ได้ดังนี้ ดังภาพประกอบ 10 (Chen, 1990 : 53)

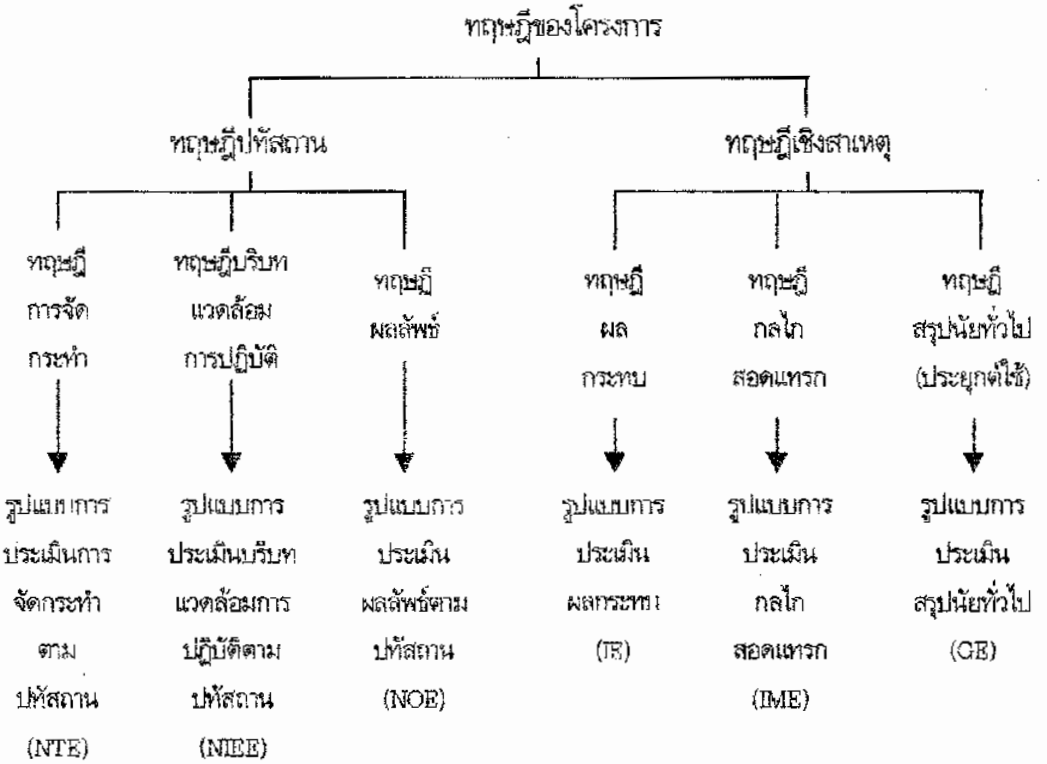

ภาพประกอบ 10 ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับรูปแบบการประเมินพื้นฐาน

ภาพประกอบ 10 สรุปได้ว่า โครงการ/โปรแกรมต่างๆ จะมีแรงขับตามทฤษฎีปทัสถาน (Norms) หรือไม่ก็ตามทฤษฎีเชิงสาเหตุ (Causes) อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ คือ

7.8.1 รูปแบบกลุ่มแรงขับตามทฤษฎีปทัสถาน ประกอบด้วย

1) รูปแบบการประเมินการจัดกระทำตามปทัสถาน (Normative Treatment Theory) เป็นการประเมินที่เน้นว่า โครงการต่างๆ ปฏิบัติกิจกรรมสอดคล้องกับ มาตรฐานของสังคมหรือที่คนส่วนใหญ่ยอมรับหรือไม่

2) รูปแบบการประเมินบริบทแวดล้อมการปฏิบัติตามปทัสถาน (Normative Implementative Environment Evaluation) เป็นการประเมินบริบทแวดล้อมของโครงการว่า เป็นไปตามมาตรฐานที่ยอมรับกันหรือไม่

3) รูปแบบประเมินผลลัพธ์ตามปทัสถาน (Normative Outcome Evaluation) เป็นการประเมินที่เน้นว่า โครงการก่อให้เกิดผลลัพธ์ต่างๆ สอดคล้องกับเป้าหมายของคนส่วนใหญ่หรือไม่

7.8.2 รูปแบบกลุ่มแรงขับตามทฤษฎีเชิงสาเหตุ ประกอบด้วย

1) รูปแบบการประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) เป็นการประเมินที่แตกต่างไปจากการประเมินสรุปผล (Summative Evaluation) เพราะประเมินในแนวที่กว้างกว่า คือ ประเมินในระยะยาวที่พิจารณาทั้งผลลัพธ์ที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของโครงการ

2) รูปแบบการประเมินกลไกสอดแทรก (Intervening Mechanism Evaluation) เป็นรูปแบบที่พยายามขยายขอบข่ายของการประเมินให้สมบูรณ์ ยิ่งขึ้นว่า มีกระบวนการสอดแทรกใดบ้างที่เป็นสาเหตุให้เกิดผลลัพธ์ของโครงการ เพื่อจะได้อธิบายได้อย่างถูกต้องว่า โครงการมีศักยภาพที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อผลลัพธ์ที่จะตามมาในอนาคตมากน้อยเพียงไร

3) รูปแบบการประเมินสรุปนัยทั่วไป (Generalization Evaluation) เป็นการประเมินว่ามีโครงสร้าง กลวิธี กิจกรรม ฯลฯ ภายในโครงการใดบ้างที่ช่วยให้สามารถนำผลการประเมินไปสรุปอ้างอิงและประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบริบท แวดล้อมในระบบของโครงการ

จากรูปแบบการประเมินที่กล่าวมาจะเห็นว่า มีทั้งรูปแบบการประเมินเชิงปริมาณ และรูปแบบการประเมินเชิงคุณภาพ

จึงพอจะสรุปได้ว่า ความพยายามในการบริหารโครงการต่างๆ เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือพัฒนาไปตามนโยบายและแผนงานที่ได้วางไว้ โดยมุ่งเน้นให้พัฒนาอย่างทั่วถึงทั้งประเทศและเป็นไปแบบยั่งยืน การที่จะให้เป็นเช่นนั้นได้จำเป็นต้องให้ผู้ปฏิบัติงานมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีแผนกลยุทธ์ที่ถูกต้อง ปฏิบัติงานโครงการด้วยความมั่นใจ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จัดทำโครงการที่สอดคล้องกับความจำเป็น/ปัญหาของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลงานผลกระทบ และผลข้างเคียงที่สนองนโยบายของประเทศอย่างแท้จริง โดยให้มีปัญหาอุปสรรคน้อยที่สุด

8. ระยะของการวิจัยประเมินผล

การที่จะให้เป็นไปได้ตามกระบวนดังกล่าว ย่อมต้องอาศัยการวิจัยประเมินผล เป็นเครื่องมือในการป้อนข้อมูลให้กับผู้รับผิดชอบโครงการทั้ง 3 ระยะ ดังนี้ (UNESCO, n.d. : 26-30)

8.1 **การประเมินพื้นฐาน (Baseline Evaluation or Survey)** ได้แก่ การประเมินเพื่อศึกษาภูมิหลัง ปัญหา ความจำเป็น/ความต้องการ ทรัพยากรต่างๆ ความพร้อม ฯลฯ เพื่อศึกษาว่าถ้าจะทำการเปลี่ยนแปลงชุมชน/พื้นที่ใด เราจะ **"เริ่มต้นโครงการอย่างไร"** ดังนั้น การประเมินพื้นฐานจึงเป็นการประเมินที่ทำก่อนที่จะเริ่มโครงการใหม่ หรืออย่างน้อยก็ควรจะทำในขณะที่ "เริ่มโครงการใหม่ๆ" (At the start of a project) เพราะจะได้มีจุดเปรียบเทียบตั้ง เอาไว้ก่อน (จุดเริ่มต้น หรือ

Starting Point) เมื่อดำเนินโครงการต่อไปจะได้ทราบว่ามี "ความก้าวหน้า" มากน้อยเพียงไร หลังจากได้นำการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจริงมาเปรียบเทียบกับ "จุดเริ่มต้น" ที่ได้จากการประเมินพื้นฐานนี้

8.2 **การประเมินระหว่างดำเนินการ (Interim Evaluation or Survey)** ได้แก่ การประเมินที่ทำในขณะกิจกรรมต่างๆ ของโครงการกำลังดำเนินการอยู่ จัดว่าเป็นการประเมินกระบวนการนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อนำผลการประเมินมาใช้ปรับทิศทางของโครงการเป็นหลัก ดังนั้น ถ้าเป็นไปได้ จึงไม่ควรรอจนกว่าโครงการนี้สิ้นสุดลงแล้วจึงค่อยประเมินกระบวนการ เพราะจะนำผลประเมินมาใช้ประโยชน์ได้น้อยกว่า

8.3 **การประเมินเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Terminal Evaluation or Survey)** ได้แก่ การประเมินที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและแนวโน้มที่ เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการ

การประเมินทั้ง 3 ระยะ เป็นการพิจารณาข้อมูลตามตัวชี้วัด (Indicators) 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน (Community level) ระดับหน่วยปฏิบัติงาน (Work-Unit Level) และระดับผู้เข้าร่วมโครงการ (Participant Level)

ผลการวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา

การดำเนินงานระยะแรกของโครงการทักษิณพัฒนา มีการประเมินผลโครงการซึ่งเป็นการประเมินผลภายในองค์กร โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายติดตามประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ยังไม่มีการวิจัยประเมินผลโดยนักวิชาการภายนอก จนกระทั่งสิ้นสุดการดำเนินงานปีงบประมาณ 2539 โครงการทักษิณพัฒนาได้ขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ดำเนินการจัดทำการวิจัยประเมินผลควบคู่ไปกับการติดตามประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ของฝ่ายติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นการประเมินภายในองค์กร

ขอสรุปผลการวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปีงบประมาณ 2539 – 2542 เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยประเมินผล ดังนี้

1. **ผลวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปีงบประมาณ 2539**

สุทธิพงศ์ พรหมไพจิตร และคณะ (2539 : 85-91) ได้วิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา เพื่อประเมินดูผลความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค ข้อขัดข้องของการปฏิบัติงานหน่วยทักษิณพัฒนาทั้ง 10 หน่วย ประจำปี พ.ศ. 2539 เพื่อผลของการประเมินสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และเป็นการนำเสนอรูปแบบ (Model) ของการพัฒนา สรุปได้เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 ในเชิงภาพลักษณ์ (Image) วิธีการที่ใช้เป็นการประเมินแบบงานสรุป (Summative Evaluation) เมื่อสิ้นสุดโครงการ โดยใช้แบบจำลองซิปป์ (CIPP Model) ของ แดเนียล แอล สตัฟเฟิลบีม และคณะ คือ ประเมินภาวะแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลผลิต ซึ่งผลการประเมินพบว่า

1.1.1 บริบท (Context) ของโครงการทักษิณพัฒนาเป็นรูปแบบการพัฒนาหลายมิติ (Multi-approach) สามารถทำให้ประชาชนพอใจ ชื่นชอบ ทำงานได้ผลรวดเร็ว ตรงกับการดำเนินการ กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวทางนี้ต่อไป

1.1.2 ปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ องค์ประกอบพื้นฐานต่างๆ มีความเหมาะสม เช่น ศักยภาพของเจ้าหน้าที่ การร่วมมือของชุมชน ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่กับ ประชาชน แผนงานโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชน ภาษาที่ใช้สื่อสาร เป็นต้น โดยภาพรวมประชาชนพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในโครงการนี้มากและยอมรับได้ โดยเฉพาะแผนงานทุกแผนงานที่มีประโยชน์ และนักวิชาการตลอดจนผู้มีประสบการณ์สูงให้ข้อสังเกตว่า จะเป็นการพัฒนาที่ดี หากได้ใช้งบประมาณราชการลับเพื่อแก้ปัญหาจริงๆ ในพื้นที่

1.1.3 กระบวนการ (Process) การทำงานของโครงการทักษิณพัฒนานับว่ามีความเหมาะสมมาก ประชาชนให้การยอมรับในเกณฑ์สูง เช่น การจัดกำลังพล ระยะเวลาของการปฏิบัติงาน กระบวนการทำงาน ฯลฯ ยกเว้นบางหน่วยที่มีขีดจำกัดน่าจะมีการจัดปรับปรุงในส่วนการกำหนดและระยะเวลาในการปฏิบัติงาน ซึ่งประชาชนบางส่วนคิดว่า ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน 1 ปี ยังน้อยไป

1.2 ในเชิงผลิตภาพ (Productivity)

1.2.1 ผลกระทบต่อสังคม (Social Impact) อันได้แก่ ผลผลิตจากโครงการที่มีต่อประชาชน ประชาชนยอมรับผลงานในแผนที่เกี่ยวกับการเร่งรัดพัฒนาคุณภาพชีวิตในชนบท โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างสาธารณประโยชน์เกือบทุกๆ งาน รวมทั้งแผนช่วยเหลือประชาชน แผนงานพิทักษ์ประชาชน และทรัพยากร ถือว่ามีความสำเร็จสูงมาก ในขณะที่แผนงานสังคมจิตวิทยา โดยภาพรวมเกิดผลกระทบต่อประชาชนในระดับปานกลาง เพราะเป็นงานที่เป็นนามธรรม ควรปรับปรุงแผนงานด้านยาเสพติดที่ยังไม่ทั่วถึง โดยเพิ่มงบประมาณและหามาตรการดำเนินการให้ชัดเจน และควรรณรงค์แผนงานประชาสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น

1.2.2 ผลกระทบต่อด้านวิชาการ (Academic Impact) พบว่า โครงการทักษิณพัฒนาเป็นตัวแบบ (Model) ของการพัฒนาที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อนทั้งในด้านโครงสร้างองค์กร การปฏิบัติการ และพื้นที่เป้าหมาย เป็นตัวอย่างที่ดีตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญ เพราะได้จากการเรียนรู้โดยตรงจากภาคสนาม สามารถนำไปใช้ประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆ ได้ตามความเหมาะสมสรุปส่วนประกอบเด่นของโครงการทักษิณพัฒนาได้ดังนี้

1) โครงสร้างองค์กร เป็นการจัดองค์กรเชิงการพัฒนาที่เน้นงานด้านช่วยเหลือประชาชน งานพิทักษ์ประชาชนและทรัพยากร (มีทั้งด้านยุทธการและด้านการเมือง) งานพัฒนาคุณภาพชีวิตในชนบท งานสังคมจิตวิทยา และงานประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นลักษณะงานที่บูรณาการเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิท งานแต่ละงานจะเกื้อกูลกัน โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนเช่นเดียวกัน และมีการระดมทรัพยากรบุคคลในพื้นที่จากหลายๆ หน่วยงาน ตามความเหมาะสม เป็นการทำงานโดยอาศัยข้าราชการจากกระทรวง ทบวง กรม เป็นกำลังพล ทำงานประสานด้วยกัน เป็นการสนับสนุนงานปกติของราชการประจำให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น มิได้แยกเฉพาะออกจากงานประจำของข้าราชการในพื้นที่ และมีการจัด ผังการบังคับบัญชาที่ชัดเจน

2) การปฏิบัติการ เนื่องจากมีการจัดผังการปฏิบัติงานที่ชัดเจน และเป็นงานแก้ปัญหาที่เร่งด่วน ทำให้การปฏิบัติการจึงเป็นรูปธรรมและรวดเร็ว สอดคล้องตามความต้องการของประชาชน

3) พื้นที่เป้าหมาย เป็นพื้นที่ห่างไกล ยากจน ชายแดนมีเหตุการณ์ ไม่สงบ และพื้นที่พัฒนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประชาชนมีวัฒนธรรมต่างกัน มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอย่างเข้มแข็ง ซึ่งเป็นการยากกว่าพื้นที่โดยทั่วไปของประเทศ

4) นโยบายทำงาน ทำงานหลายมิติพร้อมๆ กัน คือ ทั้งด้านป้องกันและปราบปรามในกรณีจำเป็น และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน เน้นการแก้ปัญหาทางด้านสังคมจิตวิทยาเป็นสำคัญ รูปแบบพัฒนามิได้ทำด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ เป้าหมายเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับความสันติสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีทัดเทียมกับประชาชนภาคอื่น

สรุปในการประเมินผลด้านผลิตภาพ นับได้ว่าโครงการทักษิณพัฒนาประสบผลสำเร็จมาก เหมาะสมที่จะขยายแผนงานต่อไปในชุมชนอื่นๆ

1.3 ข้อเสนอแนะ

13.1 ภาพลักษณ์ที่เห็น โครงการทักษิณพัฒนาเป็นโครงการใหญ่มีการทำงานหลายมิติพร้อมๆ กัน มีงบประมาณจำนวนมาก แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งแก้ปัญหาด้านความสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานาน และมีสาเหตุที่สลับซับซ้อนมาก ภาพลักษณ์ของโครงการจึงเสมือน "คนตัวโตขาลีบ" ซึ่งหลายฝ่ายวิตกว่าการแก้ปัญหาคงทำได้ระดับหนึ่งเท่านั้น และให้ความเห็นว่า การพัฒนาควรเน้นในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นอันดับสำคัญสุด เพราะเชื่อว่า หากคนมีศักยภาพดีแล้วจะทำให้ปัญหาอื่นๆ หมดไป ภาพลักษณ์ของโครงการก็จะชัดเจนขึ้น

1.3.2 นักวิชาการเห็นว่า โครงการทักษิณพัฒนาทำการพัฒนาโดยไม่มีทฤษฎีสนับสนุน ทำให้ขาดฐานที่มั่นคง เกิดสภาพแกว่งไปตามประเด็นและสถานการณ์ ควรมี นักวิชาการด้านพัฒนาเป็นที่ปรึกษา

1.3.3 ควรปรับปรุงองค์กรในจุดอ่อนบางลักษณะโดยเร่งด่วนเพื่อให้เข้มแข็งขึ้น เช่น การจัดอัตรากำลังพลที่มีประสิทธิภาพ การจัดโต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม ผู้นำศาสนาในพื้นที่ให้เป็นที่ปรึกษาโครงการ

1.3.4 ควรเพิ่มงบประมาณในกิจกรรมที่จำเป็นเร่งด่วน เช่น การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด และควรคิดค้นหาวิธีการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

1.3.5 หากโครงการทักษิณพัฒนาต้องการเปลี่ยนแปลงแนวทางพัฒนาควรสร้างวิสัยทัศน์ เรื่องการจัดสร้างองค์กรในระดับตำบลรองรับการพัฒนาแบบหน่วยทักษิณพัฒนาไว้ในอนาคต ควรมีผู้มีความรู้ดีเป็นกำลังพลด้วย เพื่อจะได้เป็นฝ่ายวางแผน ควรทำแผนงานให้ชัดเจน และมีทฤษฎีรองรับแผนงานด้วย

1.3.6 ควรมีการศึกษาหารูปแบบเชิงวิจัย เพื่อหารูปแบบ (Model) ของการพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่งในประเทศไทย

1.3.7 ควรสร้างอุดมการณ์การพัฒนา ขยายการพัฒนาแบบนี้ไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ให้มากขึ้น และสร้างอุดมการณ์ในการพัฒนาแบบ Southern Development Ideal ให้ เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนให้ได้

โดยสรุป โครงการพัฒนาทักษิณพัฒนาเป็นโครงการที่มีประโยชน์และมีความจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาในภูมิภาคจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างแท้จริง แผนงานทุกแผนงานเป็นแผนงานที่ดี สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน แต่จำเป็นต้องปรับปรุงและเพิ่มศักยภาพในบางแผนงาน เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาด้านสังคมจิตวิทยา โครงการทักษิณพัฒนาควรทุ่มเทงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นลำดับแรก

2. **ผลวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปีงบประมาณ 2540**

สุทธิพงษ์ พรหมไพจิตร และคณะ (2540 : 132-135) ได้วิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนากับการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับผลการปฏิบัติงานของโครงการทักษิณพัฒนาโดยตรง และพิจารณา องค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาศึกษาวิเคราะห์ด้วย รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงอธิบาย (Explanatory Research) ที่เน้นการประเมินผลกระทบของโครงการ (Project Impact Evaluation) ตามแนวคิดของเดวิด แนคเมียส (David Nacmiad) อันเป็นการศึกษาผลของการปฏิบัติงานของ โครงการทักษิณพัฒนาและปัจจัยอื่นๆ กับการส่งเสริมความเข้าใจอันดี หรือการลดความหวาดระแวงของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในพื้นที่หน่วยทักษิณพัฒนาทั้ง 10 หน่วย ที่ปฏิบัติภารกิจใน ช่วงปี พ.ศ. 2540 โดยใช้วิธีเก็บกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง

(Purposive Simpling) ได้สุ่มตัวอย่างรวม 353 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไป และแบบสอบถามวัดความรู้สึกที่มีต่อโครงการทักษิณพัฒนา จำนวน 50 ข้อ รวมทั้งแบบสอบถามความคิดเห็นทั่วไป 6 ข้อ

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ผลวิเคราะห์จากองค์ประกอบหลักที่มีตัวแปร 5 ตัว ซึ่งได้วิเคราะห์มาจากแผนงานของโครงการทักษิณพัฒนา และองค์ประกอบรองมีตัวแปร 10 ตัว ซึ่งได้วิเคราะห์มาจากบริบทอื่นๆ ในด้านการพัฒนา สรุปผลได้ดังนี้

2.1 **ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก 5 ตัว**

การให้ความรู้ การให้ความช่วยเหลือ การสร้างความเจริญ มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .001 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนการให้ความมั่นใจและการสร้างทัศนคติที่ดี ไม่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เพราะทั้ง 2 เรื่องนี้ เป็นเรื่องนามธรรม เป็นงานยากลำบากมากที่สุด

2.2 **ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบรอง 10 ตัว**

พบว่า การส่งเสริมวัฒนธรรม ความคิดที่ต่างกัน อุดมการณ์ในการพัฒนา ความมีอิสระเสรี การให้บริการการศึกษา และความเข้าใจสังคมวัฒนธรรม ไม่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งปฏิเสธกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนองค์ประกอบรองอื่นๆ ได้แก่ ความยุติธรรม ความต้องการในการยอมรับ การอยู่ดี มีสุข และสื่อในการติดต่อ ต่างมีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. **ผลการวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปีงบประมาณ 2541**

วัน เดชพิชัย และคณะ (2541 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปี 2541 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของโครงการทักษิณพัฒนาที่ประชาชนและชุมชน ได้รับทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เป็นการวิจัยประเมินเมื่อสิ้นสุดโครงการและใช้วิธีการแบบศึกษาภายหลังเพียงครั้งเดียว เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต และแบบบันทึกข้อมูลจากการสนทนากับประชาชน ผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการ และผู้ปฏิบัติงานจากหน่วยทักษิณพัฒนา ทั้ง 10 หน่วย จำนวน 400 คน และจากพื้นที่ข้างเคียง 150 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าเอฟ

ผลการวิจัยประเมินผล สรุปได้ดังนี้

3.1 **ผลการปฏิบัติงานของโครงการทักษิณพัฒนาในพื้นที่ปฏิบัติการ** พบว่า นทพ. ทั้ง 10 หน่วย ทำให้ประชาชนและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นในระดับปานกลาง (ค่อนไปทางระดับมาก) โดยมีด้าน**อุดมการณ์ในความรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและประเทศชาติ** เปลี่ยนแปลงดีขึ้นสูงกว่าด้านอื่นๆ โดยประชาชนและชุมชนเกิดความศรัทธาต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงที่สุด เมื่อพิจารณาตามแผนงานต่างๆ พบว่า แผนงานสังคมจิตวิทยาและแผนงานช่วยเหลือประชาชนทำได้สูงกว่าแผนงานอื่นๆ โดยมีโครงการกีฬาเยาวชนทักษิณพัฒนา (การจัดการแข่งขันกีฬาในหมู่บ้านให้ บุตรหลานของประชาชน) จัดได้ผลในระดับมาก ส่วนโครงการอื่นๆ จัดได้ผลในระดับปานกลาง โดยมีแผนงานประชาสัมพันธ์ที่ทำได้ต่ำกว่าแผนงานอื่นๆ และพบว่า โครงการทักษิณพัฒนามีประโยชน์มาก อยากให้ นทพ. ตั้งอยู่ในหมู่บ้านนานๆ ส่วนข้อจำกัดมีเพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นเรื่องของงบประมาณและเวลาที่ ผู้ปฏิบัติงานเห็นว่าควรจะให้มีมากกว่าที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นยังรวบรวมข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ได้หลายประการ

3.2 **ผลการศึกษาผลข้างเคียงของโครงการทักษิณพัฒนา** พบว่า โครงการทักษิณพัฒนาก่อให้เกิดผลข้างเคียง (ที่ไม่ได้คาดหมายมาก่อน) ในระดับปานกลาง โดยด้านความรักสามัคคีและด้านการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดผลข้างเคียงกับประชาชนและชุมชนสูงกว่าด้านอื่นๆ ผลข้างเคียงที่น่าสนใจ เช่น ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน มีวินัยในตนเองเคารพกฎระเบียบของสังคม มีใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของ ผู้อื่น เป็นต้น

3.3 **ผลการศึกษาผลกระทบของโครงการทักษิณพัฒนา** พบว่า โครงการทักษิณพัฒนาก่อให้เกิดผลกระทบทางบวกมากกว่าผลกระทบทางลบ ผลกระทบทางบวกที่น่าสนใจ เช่น การเดินทางไปมาหาสู่สะดวกขึ้น เกิดความปลอดภัยในชุมชน ทำให้เกิดกลุ่มคนที่สนใจทำงานด้านศาสนาและวัฒนธรรมมากขึ้น เป็นต้น ส่วนผลกระทบทางลบ (เกิดในระดับต่ำ) เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวขัดขวางความเจริญของท้องถิ่น มีสถานที่เที่ยวเตร่ที่ทำให้สิ้นเปลืองเงินมากขึ้น เกิดความขัดแย้งจากการแข่งขันและเกิดแหล่งอบายมุข เป็นต้น

3.4 **ผลการศึกษาความคิดเห็นของคนในพื้นที่ใกล้เคียง** พบว่า คนในพื้นที่ใกล้เคียงส่วนใหญ่รู้จักหรือเคยได้ยินชื่อโครงการทักษิณพัฒนา (85.33%) เห็นว่า โครงการทักษิณพัฒนาทำโครงการ/กิจกรรม/งานต่างๆ ตรงตามที่กำหนดไว้ในโครงการ เห็นว่า โครงการทักษิณพัฒนาดี/มีประโยชน์ (92.19%) ต้องการให้โครงการทักษิณพัฒนาเข้ามาตั้งในตำบลของตน (93.75%) และมีความเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์อีกหลายประการ

3.5 **ผลการรวบรวมปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ** โดยภาพรวมพบว่า ปัจจัยตัวป้อน ซึ่งได้แก่ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ และเวลา ยังไม่เพียงพอควรมีการจัดสรรหรือเพิ่มให้ตรงกับงานและในปริมาณที่มากกว่านี้ ส่วนด้านกระบวนการซึ่งได้แก่ ขั้นการเตรียมการ การดำเนินงานการปฏิบัติการ การติดตามประเมินผล และการจบภารกิจและการส่งมอบ ยังทำได้ไม่ดี ควรให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมมากกว่าที่เป็นอยู่ในทุกขั้นตอน และถ้าเป็นไปได้ควรมอบหมายการดำเนินงานให้กับ เจ้าหน้าที่ของ นทพ. ทุกหน่วยอย่างชัดเจน

4. ผลการวิจัยประเมินผลโครงการทักษิณพัฒนา ปีงบประมาณ 2542

วัน เดชพิชัย และคณะ (2542 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยประเมินผลก่อนและหลังดำเนินโครงการทักษิณพัฒนา ปี 2542 โดยใช้รูปแบบการวิจัยชนิดการทดสอบก่อน-หลัง (Pretest Posttest Study Design) และรูปแบบการประเมินผลงานที่เกิดขึ้นจริงของสคริฟเวน (Scriven's Actual Effect Evaluation) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการดำเนินงานโครงการทักษิณพัฒนาที่ประชาชนและชุมชนได้รับทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รวมทั้งรวบรวมปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะ เพื่อการปรับปรุงการดำเนินโครงการให้ดีขึ้น มีการศึกษาข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งได้จากการใช้แบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบบันทึกข้อมูลการสนทนากับประชาชน ผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการ และผู้ปฏิบัติงานในหน่วย จากพื้นที่ปฏิบัติการของหน่วยทักษิณพัฒนา นทพ. ทั้ง 10 หน่วย จำนวน 400 คน ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยการหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยด้วยการทดสอบทีแบบกลุ่มไม่อิสระจากกัน (t-test of Dependent group) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยประเมินผล สรุปได้ดังนี้

4.1 สภาพของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการทั้ง 10 หน่วย ก่อนที่หน่วยทักษิณพัฒนาจะเข้าไปดำเนินงาน ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางและส่วนน้อยอยู่ในระดับต่ำ (หรือพัฒนาน้อย) ไม่ว่าจะพิจารณาตามตัวชี้วัดในวัตถุประสงค์ของโครงการทักษิณพัฒนาหรือใน แผนงานต่างๆ

4.2 ผลการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการทักษิณพัฒนา ปี 2542 พบว่า นทพ. ทั้ง 10 หน่วย ร่วมกันทำให้สภาพของประชาชนและชุมชนตามวัตถุประสงค์โดยรวมทั้งหมดอยู่ในระดับมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาแต่ละวัตถุประสงค์ปรากฏว่า ด้านอุดมการณ์ในการ รับผิดชอบต่อท้องถิ่นและประเทศชาติ ด้านความรักสามัคคีปฏิบัติได้ผลในระดับมากตามลำดับ ส่วนด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต และด้านอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมได้ผลในระดับปานกลางค่อนข้างมาก และด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ผลในระดับปานกลาง

4.3 ผลการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของแต่ละแผนงาน พบว่า นทพ. ทั้ง 10 หน่วย ร่วมกันทำให้สภาพของประชาชนและชุมชนตามแผนงานโดยรวมทั้งหมดอยู่ในระดับมาก ซึ่งแผนงานรณรงค์ป้องกันและแก้ไขยาเสพติด แผนงานสังคมจิตวิทยา แผนงานติดตามและประเมินผล และแผนงานช่วยเหลือประชาชน ปฏิบัติได้อยู่ในระดับมากตามลำดับ ส่วนแผนงานประชาสัมพันธ์ และแผนงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน ปฏิบัติได้อยู่ในระดับปานกลางตามลำดับ เมื่อพิจารณาแต่ละหน่วย นทพ. พบว่า เกือบทุกหน่วย นทพ. ปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของแผนงานรณรงค์ป้องกันและแก้ไขยาเสพติด และแผนงานสังคมจิตวิทยาได้อยู่ในระดับมาก และทุกหน่วย นทพ. ปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของแผนงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ได้อยู่ในระดับปานกลาง

4.4 ผลการปฏิบัติงานตามโครงการ/งานของแต่ละแผนงาน พบว่า นทพ. ทั้ง 10 หน่วย ร่วมกันปฏิบัติงานโครงการ/งานของแผนงานโดยรวมทั้งหมดทำให้ประชาชนและชุมชนได้รับประโยชน์ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาแต่ละแผนงาน พบว่า แผนงานรณรงค์ป้องกันและแก้ไขยาเสพติด แผนงานช่วยเหลือประชาชน และแผนงานติดตามและประเมินผล ทำให้ ประชาชนและชุมชนได้รับประโยชน์ในระดับมาก ส่วนโครงการ/งานของแผนงานสังคมจิตวิทยา แผนงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน และแผนงานประชาสัมพันธ์ ทำให้ประชาชนและชุมชนได้รับประโยชน์ในระดับปานกลาง

4.5 ทุก นทพ. ปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการทักษิณพัฒนาแต่ละด้าน และตามวัตถุประสงค์ของแต่ละแผนงาน ทำให้มีสภาพของประชาชนและชุมชนดีขึ้นนั่นคือ สภาพหลังดำเนินงานสูงกว่าก่อนดำเนินงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4.6 ผลข้างเคียงที่เกิดจากการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการทักษิณพัฒนา ปี 2542 โดยรวมทั้งหมดและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ด้านความรักสามัคคี และด้านอุดมการณ์ในการรับผิดชอบต่อท้องถิ่นและประเทศชาติทำให้เกิดผลข้างเคียงต่อประชาชนและชุมชนสูงกว่าด้านอื่นๆ ผลข้างเคียงที่น่าสนใจ ได้แก่ การเกิดความมุ่งมั่นในท้องถิ่น การมีวินัยในตนเอง เคารพกฎระเบียบของสังคม มีความสนใจในการเลือกตั้ง มีความมั่นใจในตนเอง มีใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

4.7 ผลกระทบทางบวกที่เกิดจากการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการทักษิณพัฒนา ปี 2542 โดยรวมทั้งหมดและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ด้านความรักสามัคคีและด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้เกิดผลกระทบทางบวกต่อประชาชนและชุมชนสูงกว่าด้านอื่นๆ ผลกระทบทางบวกที่อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสูงกว่าประเด็นอื่นที่น่าสนใจ เช่น เกิดความสะดวกในการเดินทาง เกิดอาชีพและบริการด้านการส่งเสริมสุขภาพ คนใน

ครอบครัวมีความเป็นอยู่ดีขึ้น และเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนประเด็นผลกระทบทางลบที่อยู่ในระดับน้อย ซึ่งต่ำกว่าประเด็นอื่นที่น่าสนใจ (นับว่าเป็นสิ่งที่ดี) เช่น เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เกิดแหล่งอบายมุข เกิดปัญหาอาชญากรรมเพราะการแข่งขันทางการเมือง เกิดการใช้พลังสามัคคีในทางที่ไม่พึงประสงค์ เกิดพลังต่อรองที่ไม่ถูกต้อง และเกิดความขัดแย้งในการประกอบอาชีพ

4.8 ผลการรวบรวมปัญหา อุปสรรค จากการสอบถามผู้ปฏิบัติงานในหน่วย นทพ. พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีความสามารถเฉพาะสาขา วัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ/คุณภาพต่ำ งบประมาณไม่เพียงพอ ระยะเวลาสั้นไป ประชาชนยังมีส่วนร่วมน้อย และการติดตามประเมินผล (จากหน่วยเหนือ) ยังน้อยและไม่ต่อเนื่อง

โดยสรุปในปี 2542 โครงการพัฒนาพัฒนา สามารถดำเนินงานได้ผลดีขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง
คือ ได้ผลในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบกับผลงานของปี 2541
ซึ่งได้ผลในระดับปานกลางค่อนข้างดี